

KS. JERZY GRZYWACZ

ZMIANY W PROCESIE MAŁŻEŃSKIM WPROWADZONE PRZEZ MOTU PROPRIO CAUSAS MATRIMONIALES

Motu proprio *Causas matrimoniales* datowane 28 marca 1971 r., zostało opublikowane 11 czerwca 1971 r. w „L'Osservatore Romano”, a następnie promulgowane w Acta Apostolicae Sedis nr. 6. z 30 czerwca 1971 r.¹ Ukazało się ono dość niespodzianie, bo zaledwie kilka miesięcy przedtem Urząd dla Międzynarodowych Spraw Kościoła wydał specjalne normy procesowe dla Konferencji Biskupów Ameryki Północnej, wkrótce rozszerzone na Australię i Belgię². Motu proprio *Causas matrimoniales* składa się ze wstępu i 5 nienumerowanych tytułów. We wstępie papież stwierdza zwiększenie się ilości spraw małżeńskich, wskazuje na przyczyny tego zjawiska i konkluduje, że zbyt długie trwanie procesów małżeńskich powoduje szkody duchowe wiernych: „nimia iudiciorum matrimonialium diuturnitas plurimum filiorum suorum spiritualem statum reddat graviorem” Aby nie dopuścić do powstawania tych szkód duchowych, wydano nowe przepisy, których głównym celem jest wydadne skrócenie trwania procesu w sprawach o nieważność małżeństwa „visum est Nobis quasdam edere normas de constitutione Tribunalium ecclesiasticorum deque processu iudiciario, quibus expeditior fiat ipse matrimonialis processus”. Motu proprio nie określa konkretnych terminów trwania procesu w przeciwieństwie do norm amerykańskich, które nakładają na sędziego I instancji obowiązek zakończenia procesu w ciągu 6 miesięcy i taki sam czasokres wyznaczają sędziemu II instancji na prowadzenie sprawy w apelacji³, czyli w porównaniu z przepisem kan. 1620 postulują trzykrotne skrócenie czasu trwania procesu. Ani normy amerykańskie, ani krótsze od nich motu proprio *Causas matrimoniales*, nie tworzą zamkniętego postępowania w sprawach małżeńskich, jak to czyni instrukcja *Provida* z 1936 r., lecz jedynie zmieniają niektóre posta-

¹ AAS 63(1971)441—446.

² C. Lefebvre, *De procedura in causis matrimonialibus concessa Conferentiae episcopali U.S.A.*, „Periodica de re morali, canonica, liturgica” 59(1970) 563—598.

³ Norma 6 i 23.

nowienia prawa procesowego, pozostawiając w mocy przepisy dotychczasowe. We wstępie motu proprio zaznacza się również jego tymczasowość: „Firmis itaque manentibus reliquis normis canonicis circa processus [...] has, [...] normas decernimus et statuimus [...] fideliter servandas, donec novus Codex Iuris Canonici promulgetur” Klauzula „donec novus Codex Iuris Canonici promulgetur”, używana obecnie w wielu dokumentach papieskich, nie jest praktyczna ani ścisła, gdyż nie uwzględnia wakacji prawa nowego kodeksu. Z chwilą promulgacji nowego kodeksu trzeba będzie przedłużyć nowym aktem prawnym moc obowiązującą wszystkich dokumentów papieskich zaopatrzonych tą klauzulą. Niedogodności tej można uniknąć przez stosowanie innej formuły, np. użytej przez Kongregację Zakonników i Instytutów Świeckich: „donec iuris canonici Codex recognitus vim obtinebit”⁴.

De foro competenti

I. Causae matrimoniales baptizatorum iure proprio ad iudicem ecclesiasticum spectant. II. Causae de effectibus matrimonii mere civilibus pertinent ad civilem magistratum, nisi ius particulare statuat easdem causas, si incidenter et accessorie agantur, posse a iudice ecclesiastico cognosci ac definiri. III. Omnes causas matrimoniales, ad eos spectantes, de quibus in C.I.C., can. 1557 § 1, n. 1 illa Congregatio vel Tribunal aut specialis Commissio exclusive cognoscit, cui eas Summus Pontifex in singulis casibus commiserit. IV. § 1. In ceteris causis nullitatis matrimonii competens est: a) Tribunal loci in quo matrimonium celebratum est, vel b) Tribunal loci in quo pars conventa commorationem non precariam habeat, quae ex aliquo ecclesiastico documento vel alio legitimo modo probari possit, vel c) Tribunal loci in quo de facto colligendae sint pleraeque depositiones seu probationes, dummodo accedat consensus tum Ordinarii loci commorationis habitualis partis conventae, tum Ordinarii loci et praesidis Tribunalis aditi. § 2. Si casus accidat de quo in praecedenti § 1, c) Tribunal, antequam causam admittat, exquirat a parte conventa, num quid excipiendum habeat contra forum aditum a parte actrice. § 3. Mutatis substantialiter circumstantiis aut locorum aut personarum de quibus in § 1, instantia ante conclusionem in causa potest transferri in casibus particularibus de uno ad aliud Tribunal aequae competens, si accedat consensus partium et utriusque Tribunalis.

Pierwsze trzy normy są powtórzeniem, choć nie dosłownym, treści przepisów kanonów 1960—1962 oraz artykułów 1 i 2 instrukcji *Provida*.

⁴ S. C. *pro Religiosis et Institutis Saecularibus, Normae circa usum et administrationem Sacramenti Poenitentiae, praesertim apud Religiosas*, z 8 XII 1970, AAS 63(1971)318—319.

Przypomina więc motu proprio, że na mocy prawa własnego, nadanego Kościołowi przez Chrystusa, wyłącznie sędzia kościelny jest kompetentny do orzekania ważności lub nieważności małżeństw zawartych przez ochrzczonych. Sprawy traktujące bezpośrednio i głównie o czysto cywilnych skutkach małżeństwa należą do kompetencji władz świeckich, a sędzia kościelny rozpoznaje je, w wypadku gdy należy je rozstrzygnąć wpadkowo i ubocznie. Nietknięte zostają postanowienia kan. 1557 § 1 n. 1 zastrzegające papieżowi sprawy małżeńskie głowy państwa, jego dzieci i bezpośrednich prawnych następców. Te sprawy może rozpatrywać wyłącznie kongregacja, trybunał lub komisja wyznaczona przez papieża. Inkompetencja innych sądów w tych sprawach, także Roty Rzymskiej bez specjalnego zlecenia papieskiego, jest absolutna. Warto tu zaznaczyć, że na skutek reformy Kurii Rzymskiej przez konstytucję *Regimini Ecclesiae universae* Kongregacja Sakramentów całkowicie utraciła dotychczasowe uprawnienia w stosunku do spraw dotyczących nieważności małżeństwa. Kompetencja Roty Rzymskiej została poszerzona do rozpoznawania wszystkich spraw o nieważność małżeństwa wniesionych do Stolicy Świętej, zaś kontrola nad działalnością sądów została powierzona Sygnaturze Apostolskiej⁵. Tym samym utracił swą moc art. 2 § 4 instrukcji *Provida* i odpowiedni przepis kan. 249 § 3.

Norma IV określa kompetencję sądów w pozostałych sprawach o nieważność małżeństwa. Utrzymana jest bez zmian kompetencja sądu miejsca zawarcia małżeństwa. Natomiast zupełnie inaczej ujmuje prawodawca kościelny kompetencję sądu z tytułu zamieszkania osoby pozwanej. Prawodawca kościelny celowo nie użył terminów kodeksowych domicilium i quasi-domicilium, lecz wprowadził do prawa nowe pojęcie — *commoratio non precaria* — zamieszkanie nie chwilowe, nie przejściowe. Kaniści nie byli zgodni, czy przy sprawach małżeńskich należy brać pod uwagę domicilium verum seu personale żony, czy też jej domicilium necessarium określone kan. 93⁶. Obecnie problem ten już nie istnieje, bo domicilium lub quasi-domicilium w ujęciu kodeksowym nie stanowi już tytułu kompetencji sądu w sprawach małżeńskich. Takim tytułem stało się miejsce faktycznego, nie chwilowego zamieszkania — *commoratio non precaria*. Dlatego obecnie mąż może pozywać żonę jedynie w miejscu zawarcia małżeństwa lub w miejscu jej faktycznego, nie chwilowego zamieszkania, niezależnie od tego, czy strony przeprowadziły prawną separację czy też nie. Jaką treść zawiera nowy termin prawny „*commoratio*

⁵ N. 105 i 109; *Commissio pro vigilantia super tribunalia ecclesiastica quoad matrimoniales processus* została utworzona 28 X 1940 r.

⁶ C. Sartori — B. Belluco, *Enchiridion canonicum*, Romae 1963¹¹, s. 422—423; F. Bączkiewicz—J. Baron—W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, Opole 1958³, t. III, s. 188—189.

non precaria”, „zamieszkanie nie chwilowe”? Zamieszkanie nie chwilowe to dłuższy pobyt na sposób mieszkania, czyli mający pewną cechę stałości, różniący się od przejściowej, chwilowej obecności w jakimś miejscu, np. turyści w hotelu, wczasowicza na wczasach. Osoba posiadająca zamieszkanie nie chwilowe, uprawniające już do pozwania jej w sprawach nieważności małżeństwa przed sąd, to ktoś pośredni między przybyszem a podróżnym, między advena i peregrinus, według określeń zawartych w kan. 91⁷. Przy ocenie domicilium i quasi-domicilium bierze się pod uwagę dwa elementy: commoratio — pobyt, przebywanie i animus manendi — zamiar pozostania. W wypadku zaś pobytu ponad 10 lat lub ponad pół roku tylko faktyczne mieszkanie. Przy ocenie commoratio non precaria należy brać pod uwagę tylko pobyt. Ma on jednak być tego rodzaju, że danej osoby nie można zakwalifikować jako podróżnego lub tułacza. Istnieją więc następujące możliwości uprawniające sądy do prowadzenia procesu z tytułu zamieszkania strony pozwanej: z tytułu zamieszkania stałego lub tymczasowego sąd jest właściwy do rozpoznawania wszystkich spraw; z tytułu zamieszkania nie chwilowego tylko do spraw małżeńskich z wyłączeniem innych, zaś odnośnie do osób przebywających w Rzymie mają zastosowanie przepisy kan. 1562. Zamieszkanie nie chwilowe musi być stwierdzone przez dokument kościelny, np. zaświadczenie wystawione przez proboszcza, lub w jakikolwiek inny prawnie uznany sposób, np. zaświadczenie administracji domu czy biura meldunkowego, zameldowanie odnotowane w dowodzie osobistym. Słusznie zwraca się przy tym uwagę, że zameldowanie tylko wówczas powoduje skutki prawne na forum kanonicznym, jeśli odpowiada prawdzie, tzn. jeśli nie jest to fikcja celem ochrony mieszkania, zmniejszenia wysokości czynszu itp.

Nowym tytułem kompetencji sądu jest możliwość faktycznego zebrania większości zeznań czy dowodów. Ta większość nie może być ujmowana numerycznie, gdyż ciężar gatunkowy, np. zeznań świadków, jest bardzo różny. Zeznania dwojga rodziców, naocznych świadków, mają znacznie większą wartość dowodową niż zeznania kilku świadków ze słyszenia, świadków zaledwie uzupełniających się w swoich zeznaniach, a do tego może mało wiarygodnych. Ocena możliwości zebrania najważniejszych dowodów na terenie jurysdykcji jakiegoś sądu jest dokonywana na początku procesu, kiedy nie wiadomo jeszcze, jaki obrót przyjmie sprawa. Czasem może się okazać, że ocena ta była mylna lub niemożliwa do przewi-

⁷ L. Bender, *Normae generales de personis*, Roma—Parigi—New York—Tournai (Belgio) 1957, s. 45; M. Nassalski, *Formularium legale practicum*, Wladislaviae 1905, s. 71: „Domicilium verum ibi locorum est, ubi quis habitationem suam vel unice vel principaliter figit ita, ut peregrinari dicatur, quando ibi non commoretur”.

dzenia, bo świadkowie umarli, nie chcą złożyć zeznań, wyjechali na teren innej diecezji, zniszczone zostały dokumenty. Na prowadzenie sprawy przez sąd z racji możliwości zebrania wielkiej ilości dowodów musi wyrazić zgodę ordynariusz miejsca zamieszkania strony pozwanej oraz ordynariusz miejsca i prezes sądu, do którego została wniesiona sprawa. Po wyrażeniu zgody przez powyższe osoby należy przed przyjęciem sprawy do instrukcji zapytać pozwanego, czy nie zgłasza sprzeciwu, by sprawa toczyła się przed trybunałem wybranym przez powoda. Te ostrożności przepisane prawem sprawiają, że sędziemu nie będzie można zarzucić lekkomyślności w podjęciu decyzji przyjęcia sprawy, a tym bardziej nie może z tej racji powstać wątpliwość co do ważności wyroku, bo nawet w razie braku tytułu kanonicznego do prowadzenia sprawy niewłaściwość sądów jest tylko względna, gdyż samo prawo rozszerza jurysdykcję tego sądu na daną sprawę.

Nowością w procedurze kanonicznej jest możliwość przeniesienia instancji podczas trwania sporu z jednego sądu do innego, również kompetentnego, gdy istotnej zmianie ulegną czy to okoliczności miejsca, czy osób. Na przykład sprawa toczy się z tytułu przymusu wywartego na obie strony przed sądem właściwym z racji zawarcia małżeństwa. Świadkowie pozwanej, jej najbliżsi krewni, nie chcą składać zeznań, zaś świadkowie powoda mieszkają na terenie innej diecezji. Ta okoliczność uprawnia powoda do przeniesienia instancji do sądu zamieszkania głównych świadków przymusu na nim wywartego. Potrzeba przeniesienia instancji do innego sądu może nastąpić także w wypadku dodania nowego tytułu, który może być łatwiej udowodniony na innym terenie. Przeniesienie instancji może nastąpić tylko przed zamknięciem postępowania dowodowego. Po postawieniu wniosku o przeniesienie instancji do innego sądu, czy to przez stronę czy przez sąd z urzędu, powstaje sprawa wpadkowa. Zgoda obu stron i obu sądów musi być wyrażona na piśmie w myśl zasady: „quod non est in actis non est in mundo”. Prawo nie przewiduje wyrażenia zgody na przeniesienie instancji przez obrońcę węzła, lecz na zasadzie ogólnych przepisów winien i on złożyć swoje wotum na piśmie.

De constitutione Tribunalium

V. § 1. Si nec in Tribunali dioecetano nec in Tribunali regionali, ubi erectum sit, collegium trium iudicum clericorum efformari possit, Conferentia Episcopalis facultate instruitur permittendi in primo et secundo gradu constitutionem collegii ex duobus clericis et uno viro laico. § 2. In primo gradu, cum nec per aggregationem viri laici collegium de quo in § 1 efformari possit, singulis in casibus causae nullitatis matrimonii clerico tamquam iudici unico per eandem Episcopalem Conferentiam demandari possunt. Qui iudex, ubi fieri possit, assessorem et auditorem in iudi-

cio sibi asciscat. § 3. Conferentia Episcopalis facultates, de quibus supra, concedere valet iuxta propria statuta, vel per membrorum coetum, vel saltem per membrum Conferentiae, quae ad id eligantur. VI. Ad munus assessoris et auditoris in Tribunalibus cuiusvis gradus, viri laici vocari possunt; munus autem notarii sive viri sive mulieres suscipere possunt. VII. Laici ad huiusmodi munera assumendi fulgeant catholica fide et bonis moribus ac simul iuris canonici scientia. Cum autem agitur de munere iudicis viro laico conferendo, de quo in n. V, § 1, ii praeferantur qui etiam consuetudinem fori habeant.

Brak należycie wykształconych i wolnych od absorbujących zajęć duszpasterskich sędziów duchownych, którzy mogliby się poświęcić wyłącznie pracy sądowej oraz uświadomienie sobie przez Kościół konieczności przyścia z pomocą wiernym przez szybsze prowadzenie spraw małżeńskich sprawiło, że motu proprio odstępuje od zasady wyrażonej w kan. 118, przyznającej jedynie duchownym prawo sprawowania jurysdykcji kościelnej. Motu proprio pozwala na mianowanie mężczyzn świeckich na stanowiska sędziów orzekających, asesorów z głosem doradczym i audytorów, kobiet na stanowiska notariuszy oraz zezwala na prowadzenie spraw małżeńskich w I instancji przez trybunał jednoosobowy. Mianowanie kobiet jest usankcjonowaniem praktyki wielu kurii biskupich zatrudniających siostry zakonne na różnych stanowiskach, także jako notariuszy. Natomiast mianowanie sędziów świeckich jest nowością w prawie kodeksowym. Udział świeckich sędziów w sądownictwie kościelnym został uznany przez Kongregację Soboru jako nadużycie, którego nie można tolerować⁸. Uprawnienia zawarte w motu proprio zostały przekazane częściowo biskupom, częściowo zaś Konferencjom Episkopatu. Norma V § 1 dotyczy sądów diecezjalnych i regionalnych I i II instancji. W razie braku sędziów duchownych Konferencja Episkopatu może udzielić, nawet na stałe, zezwolenia na tworzenie sądów kolegialnych, składających się z dwu sędziów duchownych i sędziego świeckiego. Przepis § 2 normy V przyznaje Konferencji Episkopatu uprawnienia względem sądu diecezjalnego lub regionalnego I instancji. W razie niemożności uformowania sądu kolegialnego, nawet z udziałem sędziego świeckiego, Konferencja Episkopatu ma prawo zezwolić, w poszczególnych wypadkach, aby sprawy w I instancji były przeprowadzane i osądzone przez sąd jednoosobowy, który może sprawować wyłącznie duchowny. W takim wypadku motu proprio zaleca, lecz nie nakłada ścisłego obowiązku, by sędzia przybrał sobie do pomocy asesora i audytora. Zalecenie to jest bardzo trafne i pożyteczne, gdy weźmie się pod uwagę, jak bardzo zawiłane są sprawy małżeńskie i jak czasem trudno przy rozstrzygnięciu wyrobić sobie moralną pewność co do ważności lub nieważności małżeń-

⁸ AAS 11(1919)128—133.

stwa. Konferencja Episkopatu nie może natomiast zezwolić na udział świeckiego sędziego orzekającego w III instancji oraz na osądzanie spraw przez sąd jednoosobowy w II instancji. Konferencja Episkopatu udziela wspomnianych zezwoleń stosownie do swoich statutów: albo za pośrednictwem specjalnie utworzonej komisji, albo też upoważnia jednego ze swych członków do pełnienia tych funkcji. Zaznaczyć należy, że biskup nie potrzebuje zezwolenia na mianowanie sędzią orzekającym mężczyzny świeckiego, bo zezwolenie Konferencji Episkopatu jest potrzebne jedynie do ważnego ukonstytuowania sądu kolegiального. Bez takiego zezwolenia sąd kolegialny działałby nieprawomocnie, gdyż wbrew kan. 1576 § 1 n. 1 nie miałby odpowiedniej liczby ważnie powołanych do kolegium sędziów. W razie sądenia spraw małżeńskich w I instancji, po otrzymaniu odpowiedniego zezwolenia od Konferencji Episkopatu, zawieszane zostają przepisy kan. 1892 n. 1 i 1576 § 1 n. 1. I w tym wypadku pozwolenie Konferencji Episkopatu jest potrzebne do ważności postępowania tak, że w razie pominięcia zgody Konferencji Episkopatu na sądenie spraw małżeńskich w I instancji, przez trybunał jednoosobowy, wyrok byłby nieważny.

Biskup, bez zwracania się o zezwolenie do Konferencji Episkopatu, zgodnie z przepisem zawartym w normie VI, może w trybunale jakiegokolwiek stopnia mianować mężczyznę na stanowisko sędziego orzekającego, asesora lub audytora, a kobietę na stanowisko notariusza. Swobodę nominacji mogą ograniczyć przepisy wydane dla sądów regionalnych. Motu proprio nie podaje uzasadnienia, dlaczego sędzią lub asesorem może być tylko mężczyzna, kobieta zaś może pełnić w sądzie jedynie funkcję najniższą — notariusza. Wytłumaczenie rozbieżności między głoszonymi przez Kościół zasadami równości kobiet i mężczyzn⁹ a praktyką nie uznającą tej równości nie jest łatwe, zwłaszcza że obecnie kobiety zajmują nawet w Kurii Rzymskiej poważne i odpowiedzialne stanowiska. Motu proprio nie powtarza wymogu kodeksu, by sędzią był kapłanem. Wystarczy, że jest duchownym. Wobec wprowadzenia stałego stopnia diakonatu nie tylko kapłan, lecz i diakon może być mianowany sędzią kościelnym. Osoby świeckie, pracujące w sądach kościelnych, winny oznaczać się głęboką wiarą, dobrymi obyczajami, znajomością prawa kanonicznego, a przy mianowaniu sędziów świeckich orzekających należy pierwszeństwo dawać tym, którzy posiadają praktykę sądową. Możliwość zatrudnienia świeckich w sądach kościelnych rodzi postulat szybkiego zorganizowania odpowiednich studiów, zwłaszcza przez wydziały prawa kanonicznego.

⁹ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* n. 29 i 60.

De appellationibus

VIII. § 1. A prima sententia, matrimonii nullitatem declarante, vinculi defensor ad superius Tribunal provocare tenetur intra legitimum tempus: quod si facere neglegat, auctoritate praesidis vel iudicis unici compellendus est. § 2. Apud Tribunal secundae instantiae vinculi defensor suas animadversiones exhibeat ut dicat utrum contra decisionem latam in primo gradu aliquid opponendum habeat necne. Contra quas animadversiones collegium, si opportunum censuerit, partium earumve patronorum animadversiones exquirat. § 3. Visa sententia et perpensis animadversionibus defensoris vinculi necnon, si exquisitae et datae fuerint, partium earumve patronorum, collegium suo decreto vel decisionem primi gradus ratam habet, vel ad ordinarium examen secundi gradus causam admittit. In priore casu, nemine recurrente, ius est coniugibus, qui alioquin non impediuntur, decem diebus a decreti publicatione elapsis, novas nuptias contrahere. IX. § 1. Adversus decretum collegii, sententiam primi gradus ratam habens, defensor vinculi vel pars, quae se gravatam putet, ius habent recurrenti, intra decem dies a die publicationis decreti, ad superius Tribunal, sed tantummodo prolatis novis et gravibus argumentis, quae tamen praesto sint. Huiusmodi argumenta debent exhiberi Tribunali tertii gradus intra mensem ab interposito recursu. § 2. Defensor vinculi tertii gradus, audito praeside Tribunalis, potest a recursu recedere: quo in casu Tribunal declarat litem finitam. Si autem pars recurrat, Tribunal, perpensis argumentis allatis, intra mensem ab interposito recursu vel recursum reicit per decretum, vel causam admittit ad ordinarium tertii gradus examen.

Nowy tryb postępowania wprowadzony przez motu proprio *Causas matrimoniales* w instancjach apelacyjnych dotyczy wyłączenie spraw, które zakończyły się wyrokiem stwierdzającym nieważność małżeństwa. Sprawy zakończone wyrokiem stwierdzającym ważność małżeństwa również w instancjach apelacyjnych mają być prowadzone według norm dotychczasowych. W zwyczajnym procesie małżeńskim motu proprio zachowuje dwuinstancyjność, dlatego obrońca węzła ma obowiązek apelacji od każdego wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa. Gdyby w ciągu wyznaczonego przez prawo okresu 10 dni nie złożył apelacji, powinien być przynaglony przez prezesa sądu lub przez sędziego działającego jednoosobowo. Przepis nie jest nowy, lecz zachowanie terminu 10 dni nabiera szczególnego znaczenia przy ogólnej tendencji skrócenia trwania postępowania sądowego. § 2 normy VIII określa tok postępowania w II instancji. Nadesłane do II instancji akta należy przekazać najpierw obrońcy węzła małżeńskiego, który przedkłada sądowi swoje uwagi

dotyczące zapadłego w I instancji wyroku. Obowiązkiem obrońcy węzła małżeńskiego jest przestudiowanie całych akt pierwszej instancji. W żadnym wypadku obrońca węzła nie może się ograniczyć do poczynienia uwag w oparciu o sam wyrok. Wyrok bowiem dość jednostronnie może przedstawiać fakty wpływające na jego wydanie, bez rozwiązywania nasuwających się w wielu sprawach trudności i wątpliwości. Wiele wyroków pozytywnych wydaje się na podstawie większości głosów sędziów (dwa do jednego), a w tego rodzaju sprawach obrońca węzła ma szczególnie wiele do powiedzenia. Po otrzymaniu uwag od obrońcy węzła kolegium musi zadecydować, czy o uwagach należy powiadomić strony i ich adwokatów. Jeśli zapadnie decyzja zapoznania stron z uwagami obrońcy węzła, najprościej byłoby przesłać im odpisy tych uwag, wyznaczając krótki termin na przygotowanie odpowiedzi. Następną czynnością kolegium jest wydanie dekretu w oparciu o wyrok, uwagi obrońcy węzła na temat sprawy oraz o ewentualne pisma obrończe stron i adwokatów. Z tekstu § 3 normy VIII: „[...] visa sententia et perpensis animadversio-nibus defensoris vinculi, necnon [...] partium earumve patronorum [...]” — wynika jasno, że sędziowie, w przeciwieństwie do obrońcy węzła, nie mają obowiązku studiowania całych akt I instancji. Wydany przez kolegium dekret albo zatwierdza wyrok I instancji, albo kieruje rozpatrzenie sprawy w II instancji na drogę zwyczajnego postępowania. Jeśli nie zostanie wniesiony rekurs przeciw dekretowi zatwierdzającemu wyrok I instancji, strony mogą zawrzeć nowe małżeństwo, o ile nie są związane przeszkodami kanonicznymi.

Norma IX ustala sposób postępowania w wypadku złożenia rekursu przeciw dekretowi kolegium, zatwierdzającemu wyrok I instancji. Do złożenia rekursu uprawniony jest obrońca węzła II instancji oraz strona. 10 dni na złożenie rekursu liczy się od publikacji dekretu. Nie chcąc dopuścić do niepotrzebnego, a nawet złośliwego przewlekania procesu, prawodawca kościelny dozwala na rekurs tylko wówczas, gdy łącznie z rekursem zostaną sądowi III instancji przedłożone nowe i poważne argumenty. Na przygotowanie nowych argumentów dla sądu III instancji motu proprio wyznacza termin jednego miesiąca, licząc od daty złożenia rekursu. Tu warto przypomnieć przepis art. 217 § 3 instrukcji *Provida*, który poucza, że w wypadku apelacji do III instancji nie wymaga się dowodów i dokumentów o najwyższej sile dowodowej lub też rozstrzy-gających, tzn. takich, które bezwzględnie wymagałyby przeciwnej wyro-kowi decyzji. Wartość rekursu w połączeniu z przedłożonymi nowymi i poważnymi argumentami ocenia trybunał III instancji. Jeśli rekurs do III instancji złoży obrońca węzła, akta należy najpierw przekazać do obrońcy węzła III instancji, który może rekurs obrońcy węzła II instancji

podtrzymać lub po wysłuchaniu zdania prezesa sądu może od rekursu odstąpić. W tym drugim wypadku sąd III instancji stwierdza dekretem zakończenie sprawy, a strony mają prawo zawarcia nowych małżeństw. Jeśli natomiast rekurs zostanie złożony przez stronę, obrońca węzła III instancji nie ma prawa odstąpić od rekursu. W ciągu miesiąca od złożenia rekursu trybunał kolegiálny III instancji powinien albo odrzucić rekurs, zatwierdzając tym samym dekret II instancji stwierdzający nieważność małżeństwa, albo też przekazać sprawę do rozpatrzenia w postępowaniu zwyczajnym sądowi III instancji. Z powyższych wywodów wynika, że dekret II instancji ma tę samą wartość prawną co wyrok II instancji, który — jeśli potwierdza wyrok poprzedni — staje się wyrokiem prawomocnym, podlegającym wykonaniu. Rekurs od dekretu II instancji, przewidziany przez normę IX § 1, rządzi się tymi samymi zasadami co i apelacja do III instancji od wyroku prawomocnego, czyli musi być poparty nowymi, poważnymi argumentami przedłożonymi sądowi III instancji.

De regulis in casibus specialibus

X. Cum ex certo et authentico documento, quod nulli contradictioni vel exceptioni obnoxium sit, constiterit de existentia impedimenti dirimentis, simulque pari certitudine patuerit dispensationem super his impedimentis datam non esse, hisce in casibus, praetermissis sollemnitatibus in iure recensitis, poterit Ordinarius, citatis partibus et interveniente defensore vinculi, matrimonii nullitatem declarare. XI. Item sub iisdem clausulis et eodem modo, de quibus in n. X, Ordinarius matrimonii nullitatem declarare tunc etiam poterit, cum causa instituta est ex defectu formae canonicae vel ex defectu validi mandati procuratoris.

XII. Adversus hanc declarationem defensor vinculi, si prudenter existimaverit impedimenta aut defectus, de quibus in nn. X et XI, non esse certa aut dispensationem super eisdem probabiliter intercessisse, provocare tenetur ad iudicem secundae instantiae, ad quem acta transmittenda sunt, quique scripto monendus est agi de casu speciali. XIII. Iudex alterius instantiae, interveniente tantum defensore vinculi, decernet eodem modo, de quo in n. X, utrum sententia sit confirmanda, an potius procedendum in causa sit ad ordinarium tramitem iuris; quo in casu eam remittit ad Tribunal primae instantiae.

Do procesu skróconego w wypadkach wyjętych motu proprio nie wprowadza zmian, poszerza jedynie możliwość stosowania tej procedury do pozostałych, nie wyliczonych przez kan. 1990, rozrywających przeszkód małżeńskich oraz do dwu innych tytułów nieważności małżeństwa, wymienionych przez normę XI. Podstawą do stwierdzenia nieważności małżeństwa przez ordynariusza są w dalszym ciągu wymogi kan. 1990: pew-

ny i autentyczny dokument, wykluczający wszelki uzasadniony sprzeciw lub zarzut, a stwierdzający istnienie przeszkody rozrywającej; całkowita pewność, że nie została udzielona dyspensa od przeszkody. Niezmieniona została także procedura określona tym samym kanonem — wezwanie stron, udział obrońcy węzła. Nowe jest tylko to, że kan. 1990 wylicza taksatywnie¹⁰ przeszkody mogące być przedmiotem postępowania skróconego, motu proprio zaś pozwala na stosowanie procedury skróconej w odniesieniu do wszystkich przeszkód rozrywających, a więc także do nie wymienionych przez kan. 1990 przeszkód: wieku, impotencji, porwania, występku, przyzwoitości publicznej oraz pokrewieństwa prawnego. Można postawić pytanie, czy i jak da się te przeszkody stwierdzić pewnym i autentycznym dokumentem, ale to jest już inne zagadnienie. Ponadto norma XI pozwala na stosowanie postępowania skróconego w razie nieważności małżeństwa z tytułu braku formy kanonicznej lub braku ważnego zlecenia dla pełnomocnika zawierającego ślub w imieniu swego mocodawcy. Norma XII odpowiada w pełni treści kan. 1991, norma XIII zaś przepisom kan. 1992.

Normae temporariae

1. Die quo praesentes Litterae Apostolicae vigere incipient, causa matrimonialis, quae, post primam sententiam matrimonii nullitatem declarantem, apud superius Tribunal ex appellatione legitima prosequitur, interim suspendatur. 2. Vinculi defensor Tribunalis secundae instantiae animadversiones suas exhibeat super omnia, quae sive decisionem latam in primo gradu aliquid opponendum habeat necne. Contra quas animadversiones collegium, si opportunum censuerit, partium earumve patronorum animadversiones exquirat. 3. Perpensis animadversionibus defensoris vinculi necnon, si exquisitae et datae fuerint, partium earumve patronorum et visa sententia primi gradus, collegium suo decreto vel decisionem primi gradus ratam habet, vel causam in ordinario examine secundi gradus prosequendam esse decernit. In priore casu, nemine recurrente, ius est coniugibus, qui alioquin non impediuntur, decem diebus a decreti publicatione elapsis, novas contrahendi nuptias. In altero vero casu instantia prosequenda erit usque ad definitivam sententiam.

Z chwilą wejścia w życie motu proprio *Causas matrimoniales*, tzn. od 1 października 1971 r. należy zawiesić w sądach apelacyjnych wszelkie sprawy, w których wydano przynajmniej jeden wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa. Norma przejściowa 1 nie mówi o sprawach będą-

¹⁰ Orzeczenie Komisji Interpretacyjnej z 6 XII 1943 r., AAS 36(1944)94: „Utrum casus excepti can. 1990 sint taxative, an demonstrative enuntiatii? Resp. affirmative ad primam partem; negative ad secundam”.

cych w II instancji, lecz o sprawach będących „apud superius Tribunal”, a więc w każdym sądzie apelacyjnym. Nie używa też zwrotu — po wyroku stwierdzającym nieważność małżeństwa w I instancji, lecz wyraża się — po pierwszym wyroku stwierdzającym nieważność małżeństwa. Z tego tekstu wynika, że nieważność nie musi być stwierdzona w I instancji, lecz i w instancji apelacyjnej. Każdy więc wyrok pozytywny, także w dalszej instancji, daje podstawę do prowadzenia sprawy według nowych norm ustanowionych przez *Causas matrimoniales*. Według 2 normy przejściowej akta należy doręczyć obrońcy węzła instancji apelacyjnej. Jeżeli w tej instancji, motu proprio expressis verbis wymienia tu II instancję, nie przeprowadzono nowych dowodów, obrońca węzła przygotowuje swoje uwagi opierając się na całym materiale dowodowym I instancji. Jeżeli zaś sąd II instancji uzupełniał dowody, obrońca węzła musi przygotować swe uwagi na podstawie całego materiału dowodowego I instancji oraz akt zebranych w II instancji. Po wyrażeniu opinii przez obrońcę węzła sąd kolegialny II instancji decyduje, czy uwagi obrońcy węzła należy zakomunikować stronom i adwokatom. Następnie na podstawie uwag obrońcy węzła, pism obrończych stron i adwokatów, o ile zostały sądowi przedłożone, oraz wyroku I instancji kolegium wydaje dekret zatwierdzający wyrok I instancji lub też nakazuje prowadzenie sprawy w II instancji według procedury zwyczajnej. W pierwszym wypadku, jeśli nikt nie złoży rekursu w ciągu 10 dni, małżonkowie mogą zawrzeć nowe małżeństwa. W drugim zaś należy prowadzić postępowanie zwyczajne aż do definitywnego wyroku w II instancji. Przepisy przejściowe są więc analogiczne do postanowień normy VIII, regulujących tryb postępowania w instancji apelacyjnej. Motu proprio kończy się klauzulą uchylającą wszystkie przeciwne przepisy.

MUTATIONES IN PROCESSU MATRIMONIALI
PER M.P. CAUSAS MATRIMONIALES INTRODUCTAE

Summarium

M.p. *Causas matrimoniales* partim novas partim Codicis normas continet. Normae I, II, III, IV § 1a, VIII § 1 et omnes regulae (una excepta) in casibus specialibus n. X—XIII adhuc vigerunt. Titulum competentiae tribunalis, in causis matrimonialibus, ratione habitationis non est amplius domicilium vel quasidomicilium, sed commoratio non precaria. Hic novus in lege Codicis terminus significat habitationem personae quae nec advena nec peregrinus appellari potest.

Facultates Conferentiae Episcopalis tributae sequentes sunt: 1) Facultas permittendi, tantum in prima et secunda instantia, constituendi collegium cum participatione unius iudicis laici. Sine permissione Conferentiae Episcopalis opera forensia et sententia invalidae sunt nam deest legitimus numerus iudicum ad normam can. 1892 n. 1 et 1576 § 1 n. 1; 2) Facultas permittendi, tantum in prima

instantia, ut causae nullitatis matrimonii per clericum tamquam iudicem unicum cognosci et definiri possint. Haec permissio etiam ad validitatem sententiae requiritur.

Episcopus propria auctoritate in omni instantia, salvis normis in Tribunalibus Regionalibus vigentibus, iudices, auditores et assessores laicos, bonos catholicos, in iure peritos constituere potest. Electio mulieris ad munus notarii non est aliquid novum, sed tantum videtur confirmatio in multis Curiis vigentis consuetudinis.

Secundum novas normas in instantia appellationis tractari possunt solummodo causae sententia affirmativa definitae. Decretum secundae instantiae affirmativam sententiam confirmans vim sententiae appellationis habet. Recursus ad tertiam instantiam, post duas sententias affirmativas, normis de appellationibus ad tertiam instantiam regitur. Processus summarius ad normam can. 1990—1992 adhiberi potest cum agatur de omnibus impedimentis dirimentibus, de defectu formae vel defectu validi mandati procuratoris.

Praescripta m.p. *Causas matrimoniales* vim legis habent „donec novus Codex Iuris Canonici promulgetur”. Haec clausula non placet, quia vacationem legis novi Codicis non respicit. Post promulgationem novi Codicis Legislator novam legem condere debet ad prolongationem omnium legum temporarium post Concilium Vaticanum II editarum. Magis placet clausula „donec iuris canonici Codex recognitus vim obtinebit” adhibita per S. C. pro Religiosis et Institutis Saecularibus (cfr. AAS 63(1971)319).